

DOI: [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2019/6\(25\)/14](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2019/6(25)/14)

УДК 336.6 : 556.512 : 626.81

JEL CLASSIFICATION: Q 25, Q 15, L 32

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
УПРАВЛІННЯ ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ**

**ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF IMPROVING THE
EFFICIENCY OF WATER RESOURCE MANAGEMENT**

Катерина РИЖОВА,

*кандидат економічних наук,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ*

Kateryna RYZHOVA

*Candidate of Economic Sciences,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of the
National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv*

Ольга МИТРОФАНОВА,

*провідний економіст,
Державна установа «Інститут економіки
природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України», Київ*

Olga MYTROFANOVA,

*Senior economist,
Public Institution «Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of the
National Academy of Sciences of Ukraine», Kyiv*

Визначено принципи інтегрованого управління водними ресурсами у зрошуваному землеробстві. Розкрито сутність трансформацій управлінської системи, що передбачає передачу управління іригаційними мережами від державних структур до недержавних організацій. Запропоновано основні напрями вдосконалення економічного механізму розвитку меліорації.

Ключові слова: водні ресурси, інтегроване управління, зрошувальні системи, економічний механізм, асоціації водокористувачів.

The necessity of a fundamentally new approach to the formation of a water management system and state regulation of water use has been proved in order to achieve sustainable water use parameters in the agricultural sector of the economy. The principles of integrated water management in irrigated agriculture are defined. It is shown that the formation of the model of integrated management in the water management and reclamation complex requires the introduction of organizational and economic innovations, changes in the institutional environment, transformations in the organizational structure of agricultural enterprises and public authorities. The essence of transformations of the irrigated agriculture management system is disclosed, which involves the transfer of irrigation systems management from state structures to non-governmental organizations. In this case, the transfer of powers and responsibilities from state structures to non-governmental organizations can be carried out with the transition stage of joint management, which is the most rational in the current conditions. Found that the formation of effective management system is impossible without institutionalization of a wide spectrum of forms of partnership relations between different objects of functioning. It is shown that the reforming of irrigation systems management should be carried out on the basis of decentralization with the transfer of water management and water operations to water, this will ensure that water resources and irrigation system infrastructure are managed effectively at the lowest level. The basic directions of improvement of the economic mechanism of development of reclamation are offered.

Key words: water resources, integrated management, irrigating systems, economic mechanism, association of water users.

Постановка проблеми. Необхідність модернізації державного управління та регулювання водокористування обумовлена невідповідністю зростаючих проблем, що виникають у водному господарстві, організаційній структурі управління водними ресурсами. Такі функції водогосподарського

комплексу, як забезпечення населення якісною питною водою, захист населення, господарюючих суб'єктів і природних систем від шкідливого впливу забруднення вод тощо змушують шукати нові технічні, технологічні та інші засоби, методи, принципи, які використовуються з метою підвищення економічної ефективності

управління водним господарством країни та її суб'єктів.

У сучасних умовах вирішення проблем раціонального використання та охорони водних ресурсів неможливо без формування гнучкої динамічної системи управління водокористуванням. Управління водними ресурсами є найважливішою складовою національної водної політики, а в умовах переходу до моделі сталого водокористування формування адекватної управлінської системи стає принципово важливим завданням.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість досліджень, що присвячені вдосконаленню системи управління водокористування як зарубіжними так і вітчизняними вченими, а саме І. Айдаровим, С. Балюком, Р. Вожеговою, В. Голяном, Л. Грановською, В. Данилов-Данильяном, Л. Левит-Гуревичем, В. Пряжинською, М. Ромашенко, А. Савіною, В. Сташуком, М. Хвесиком, А. Яциком та іншими, ця проблема сьогодні вивчена недостатньо, особливо в зрошуваному землеробстві. У роботах зазначених учених розглянуті окремі аспекти вдосконалення механізму регулювання водокористування, вирішені певні завдання управління, реалізовані конкретні механізми. Однак проблеми створення системи і механізму управління водними ресурсами в зрошуваному землеробстві, що враховують нові економічні умови розвитку держави, потребують ґрунтовного дослідження. Досягти раціонального водокористування можна тільки при розумному застосуванні всього комплексу економічних, адміністративних та інших інструментів з одночасним удосконаленням управління водними ресурсами, які сприятимуть водозабезпеченню галузі й країни загалом.

Тому **метою статті** є розробка ефективної системи управління водокористуванням шляхом удосконалення економічного й організаційного механізму.

Виклад основного матеріалу. Формування основ ринкової економіки та розширення масштабів розвитку аграрного сектору зумовили зростання інтенсивності використання водних ресурсів, яке спричинило посилення тенденції їх забруднення і зниження споживчих властивостей. Ставлення до водних та земельних ресурсів залишається споживчим, а їх раціональному використанню й охороні

та меліоративному стану зрошуваних земель не приділяється належна увага на всіх рівнях ієрархії управління.

Проведені нині реформи в аграрному секторі економіки України і сформована екологічна ситуація потребують принципово нового підходу до системи управління водними ресурсами та державного регулювання водоспоживання, відтворення й охорони водних об'єктів з метою досягнення параметрів стійкого водокористування.

Аналіз співвідношення адміністративних та економічних механізмів в управлінні водокористуванням свідчить про загальне розуміння необхідності гнучкого підходу до цього питання. Так, у США із традиційно мінімальним рівнем державного втручання в економічні процеси у сфері охорони природи пішли шляхом різких командно-контрольних заходів: пряме регулювання господарської діяльності через екологічну експертизу, ліцензування виробничої діяльності, використання норм стандартів, контроль виробництва з позицій охорони навколишнього природного середовища. При цьому не тільки законодавчо встановлюється рівень стандартів, але компаніям пропонуються технічні засоби їх досягнення, що і стало основною проблемою реалізації програм. Єдині технологічні стандарти сприяли полегшенню контролю з боку управлінських структур, однак для виробника жорстке регулювання обмежує свободу дій щодо капітальних вкладень [1].

Європейські країни проводять різну довгострокову політику в галузі водного господарства, основою якої є спільні узгоджені принципи, котрі передбачають насамперед охорону вод від забруднення. Заходи щодо боротьби із забрудненнями доповнюються запобіганням втратам і перевитратам води, удосконаленням водорозподілу й управління водогосподарськими системами.

Із запровадженням в Україні принципів інтегрованого управління актуальним стає пошук шляхів удосконалення організаційних механізмів керування меліорованими системами за європейськими вимогами, адже воно належить до пріоритетних завдань, а також ефективних механізмів управління природними ресурсами і досить широко впроваджується на теренах Європейського Союзу. При цьому основна увага зосереджується на скоординованому управлінні водними, земельними і

пов'язаними з ними ресурсами для досягнення високих показників соціального та економічного розвитку, не завдаючи шкоди важливим елементам екосистеми.

Інтегроване управління меліорованими системами – це процес управління водними, земельними та іншими ресурсами для забезпечення як максимального економічного ефекту, так і соціального

добробуту в умовах сталого функціонування екосистем.

Відомо, що в зрошуваному землеробстві інтегроване управління водними ресурсами є терміном, що відображає прогресивний міжнародний досвід у галузі водного господарства і включає основні та спеціальні принципи (рис. 1).

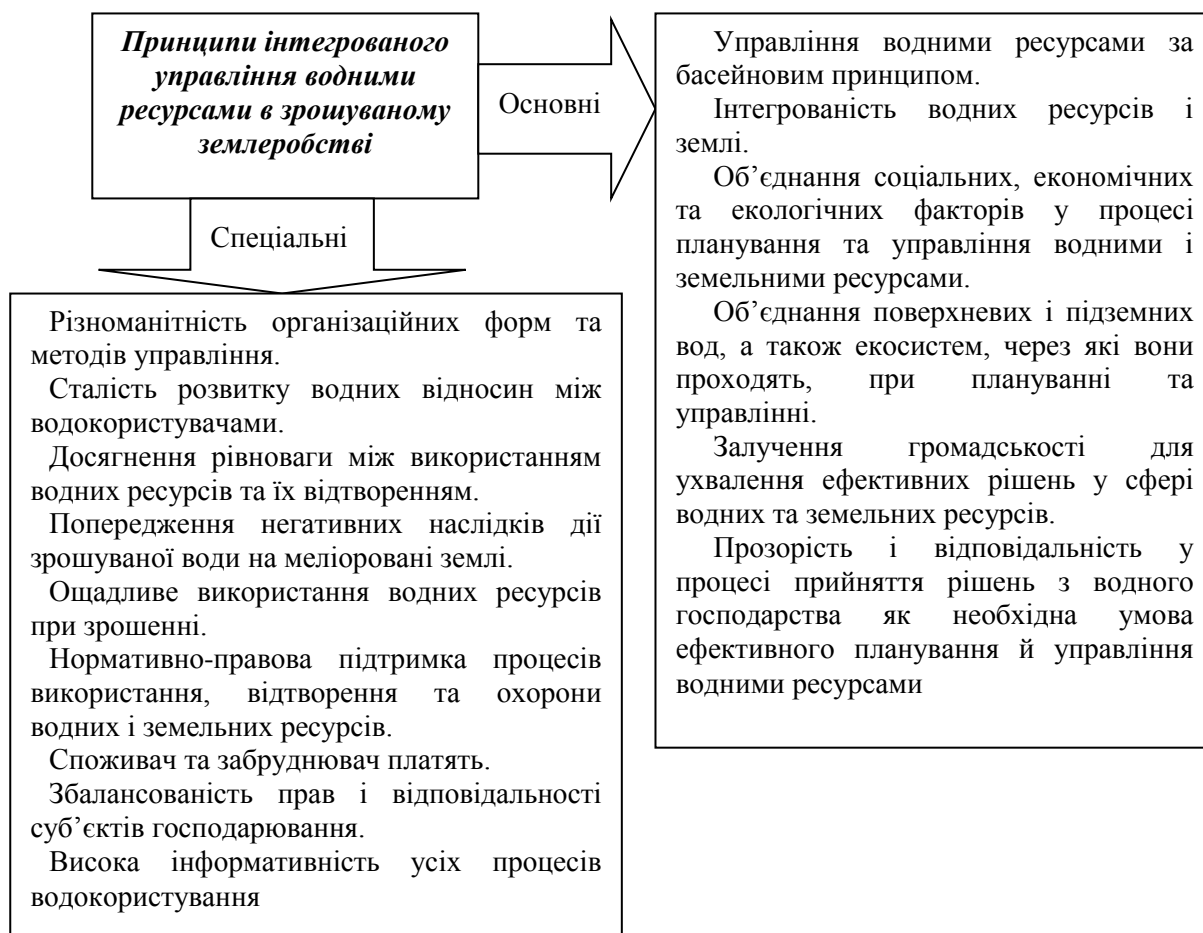

Рис. 1. Принципи інтегрованого управління водними ресурсами у зрошуваному землеробстві

Ідеологія інтегрованого управління водними ресурсами відрізняється від системи управління, основаної в радянській період на «Схемах комплексного використання і охорони вод», двома ключовими елементами: участь водокористувачів та громадськості в управлінні ресурсами і водогосподарськими системами [2]. Саме тому формування моделі інтегрованого управління у водогосподарсько-меліоративному комплексі потребує впровадження організаційно-економічних нововведень, змін інституційного середовища, перетворень організаційної

структури сільськогосподарських підприємств та органів державної влади.

Упродовж років реформування сільського господарства України відбулась трансформація форм власності та реструктуризація колективних сільськогосподарських підприємств і розпочався процес створення на їх базі нових форм господарювання, що функціонують на засадах приватної власності. З їх утвердженням постала проблема створення і впровадження принципово нового внутрішньогосподарського економічного механізму, який би спонукав найманих працівників до ефективної праці, досягнення

високих результатів сільськогосподарської діяльності окремими виробничими підрозділами і підприємствами в цілому. Їх розв'язування має відбуватися з одночасним подальшим удосконаленням орендних відносин на селі (майнових і земельних), а також упровадженням організаційної структури управління, що відповідають статусу приватних підприємств.

Найбільш прийнятною формою дотримання вимог природоохоронного законодавства і врахування інтересів місцевого населення при розширеному відтворенні потенціалу зрошувального землеробства є створення на базі державних водогосподарських підприємств державно-приватних партнерств (асоціацій водокористувачів), що передбачають збереження загальнодержавних мереж гідротехнічних споруд у державній власності та дають можливість залучати інвестиційні ресурси підприємницьких структур і фінансово-кредитних установ для їх модернізації і реконструкції.

Модель управління асоціації водокористувачів набула значного поширення в багатьох країнах із високими економічними показниками, стабільним рівнем розвитку і має важливе значення на політичній арені. У США (штат Каліфорнія) вона використовується з 1960-го, Іспанії – 1985 року [3].

Форма діяльності асоціацій може відрізнятися, але їх усіх об'єднує головна мета – збереження, розподіл і постачання чистої води водоспоживачам. Асоціація водокористувачів є сполучною ланкою між окремими водокористувачами і державою, а також важливим органом, діяльність якого може призвести до реальних позитивних змін. У цій моделі управління відбувається об'єднання людських, технічних і фінансових ресурсів, і все це діє як один потужний еколого-правовий орган. Завдяки спільній діяльності державні органи самоврядування можуть отримувати найбільш достовірну і точну інформацію щодо витрат водних ресурсів, їх стану чи основних джерел надходження забруднювальних речовин і, як результат, мати цілісне уявлення про запаси, витрати, стан водних ресурсів, що сприятиме прийняттю найбільш правильних і аргументованих управлінських рішень у сфері управління використанням водних ресурсів у зрошувальному землеробстві.

Передача повноважень та відповідальності від державних структур до неурядових організацій може здійснюватися з перехідним етапом спільного управління, що, на нашу думку, було б доцільним для умов України.

Об'єктивна необхідність узгодження інтересів господарюючих суб'єктів із суспільними інтересами визначає доцільність гнучкого поєднання адміністративних та економічних методів управління використанням й охороною вод при постійному скороченні частки методів адміністративного управління. Поєднання цих методів є найбільш раціональним в умовах переважання державної власності на природні ресурси. При цьому здійснюється розмежування повноважень на різних рівнях управління, активізація зусиль держави в забезпеченні сприятливих умов господарювання та залученні коштів для реалізації заходів щодо охорони водних об'єктів і захисту від шкідливої дії вод.

Дієвим чинником реалізації політики стійкого водокористування повинен стати економічний механізм раціонального споживання води. Сьогодні система платежів за водокористування не відображає реальної вартості водних ресурсів в економіці країни і носить компенсаційний характер, не покриває витрат держави на підтримку водогосподарського сектору, не враховує повною мірою соціальних наслідків забруднення і виснаження водних ресурсів [4]. Досягти раціонального водокористування можна лише при комплексному застосуванні всіх інструментів економічного механізму.

Економічний механізм водокористування – це найважливіша складова системи державного управління і регулювання водогосподарської діяльності, а з урахуванням екологічних вимог та обмежень – головний принцип концепції екологічно безпечного функціонування відповідних систем у зрошувальному землеробстві, орієнтованого на екологізації використання водно-земельних та інших ресурсів, зниження безповоротного водоспоживання, запобігання забрудненню водних екосистем, ґрунтів і сільськогосподарської продукції. Органи управління здійснюють регулювання у сфері водокористування шляхом установлення для суб'єктів водних відносин економічних регуляторів – платежів, фінансування, оподаткування, кредитування,

стимулювання і т. д. Усі ці важелі є окремими елементами економічного механізму водокористування і відповідають самостійним функціям управління, зокрема водними ресурсами.

Найважливішою умовою поліпшення інтегрованого управління водокористуванням є економічне стимулювання раціонального використання, охорони і відтворення водних ресурсів у зрошуваному землеробстві, а тому ми виділяємо три загальні принципи, які спонукають водокористувачів до збалансованого водоспоживання:

комплексність стимулювання, тобто обов'язковість підтримання виробничо-технологічних процесів, якщо вони відбуваються екологічно прийнятними методами та забезпечують водозбереження;

дотримання балансу між економічним стимулюванням і санкціями, що відображають позитивні й негативні заходи впливу на водокористувачів;

поєднання стимулювання на різних рівнях економічного механізму водокористування. Поряд із заохоченням працівників за раціональне водоспоживання в рамках певної галузі шляхом преміювання необхідно спонукати до цієї діяльності підприємства-водокористувачі як юридичних осіб на регіональному і місцевому рівнях.

Отже, удосконалення економічного механізму розвитку меліорації безпосередньо пов'язано з посиленням економічних і правових інструментів забезпечення раціонального водокористування, створенням сучасного ринкового механізму, що враховують пріоритет екологічної регламентації господарської чи іншої діяльності. Посилення результативності економічного механізму регулювання меліорації першочергово потребує вдосконалення низки напрямів, серед яких найбільш прийнятними можуть бути такі (рис. 2).

Рис. 2. Основні напрями вдосконалення економічного механізму розвитку меліорації

Висновки. Інституціональна система меліоративного комплексу економіки не відповідає новим викликам розвитку економічних відносин в умовах прискорення глобалізаційних перетворень, оскільки комплекс системних суперечностей, що виникають через низьку адаптованість до сучасних ринкових реалій інститутів унаслідок укорінення командно-адміністративних методів централізованого управління, є стримуючим фактором трансформаційних змін та забезпечення справедливих правил гри між усіма суб'єктами економічної діяльності. Завдяки передачі управління іригаційними системами асоціації водокористувачів досягається глибоке розуміння процесу розподілу води, зростання контролю та обліку поряд з відповідальністю щодо якості послуг, котрі надаються. Тому тільки за умов зближення двох підходів управління (організаційно-економічного та інституціонального), орієнтуючись на розпочаті процеси децентралізації влади, можна досягти позитивних, конструктивних змін у водогосподарсько-меліоративному комплексі країни, поліпшивши тим самим показники макроекономічного середовища, розв'язати насущні проблеми сталого економічного зростання аграрного сектору, сформувані дієву стратегію розвитку сільських територій.

Список використаних джерел

1. Норов Х.Г. Совершенствование механизма управления водопользованием в сельском хозяйстве: дис. ... кандидата экон. наук : 08.00.05 [Электронный ресурс] / Х.Г. Норов. – Душанбе, 2010. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/economika-xoziajstva/sovershenstvovanie-mehanizma-upravlenija-vodopolzovaniem-v-selskom-hozjajstve-na.html>.

2. Джамгырчиев Т.Д. Использование опыта ИУВР в других странах для устойчивого развития Кыргызской республики [Электронный ресурс] / Т.Д. Джамгырчиев // Известия Национальной Академии наук Республики Казахстан. –

2014. – № 2. – С. 77–81 – Режим доступа : <http://nblib.library.kz/elib/Journal/ществен%20№2/Dzhamgyrchiye%20T.D.pdf>.

3. Зекцер И.С. Подземный сток и ресурсы пресных подземных вод / И.С. Зекцер. – М. : Научный мир, 2012. – 374 с.

4. Левковська Л.В. Державне регулювання водогосподарського комплексу України в умовах ринкової економіки / Л.В. Левковська, К.І. Ришова, Т.І. Добрянська // Науковий вісник Харківського національного аграрного університету. – 2013. – № 3. – С. 163–170.

References

1. Norov, H.G. (2010) Sovershenstvovanie mehanizma upravlenija vodopol'zovaniem v sel'skom hozjajstve [Improving the mechanism of water use management in agriculture]. *PhD dissertation*. Retrieved from <http://www.dslib.net/economika-xoziajstva/sovershenstvovanie-mehanizma-upravlenija-vodopolzovaniem-v-selskom-hozjajstve-na.html> [in Russian].

2. Dzhamgyrchiev, T.D. (2014). Ispol'zovanie opyta IUVR v drugih stranah dlja ustojchivogo razvitija Kyrgyzskoj respubliky [Using IWRM experience in other countries for sustainable development of the Kyrgyz Republic]. *Izvestija Nacional'noj Akademii nauk Respubliki Kazahstan*, 2, 77-81 Retrieved from <http://nblib.library.kz/elib/Journal/Обществен%20№2/Dzhamgyrchiye%20T.D.pdf>. [in Russian].

3. Zekcer, I.S. (2012). *Podzemnyj stok i resursy presnyh podzemnyh vod* [Underground runoff and fresh groundwater resources]. Moskva: Nauchnyj mir [in Russian].

4. Levkovska, L.V., & Ryzhova, K.I., & Dobrianska, T.I. (2013) Derzhavne rehuliuвання vodohospodarskoho kompleksu Ukrainy v umovakh rynkovoї ekonomiky [State regulation of water management complex of Ukraine in the conditions of market economy] *Naukovyi visnyk Kharkivskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu*, 3, 163-170 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16 вересня 2019 року